

EGYÉN ÉS TÁRSADALOM.

2. Okosság, törvény és erkölcs.

Elmúlt események emlékezete nem egyes megtörtént részletek szervezetlen conglomeratumából áll: csak úgy, mint a hogy azok a részek egymásra hatottak és ezen egymásra hatásból szervekedett egy összefüggő esemény, éppen úgy fűződnek össze az általuk keltett érzések is az agy *syntheticus* működése által. Egy észlelt esemény emlékezete csak olyan szervezett, mint volt maga az esemény. Valamit észlelünk és hasonló események egész emléksorozata ébred bennünk, de nem hasonló mivoltukban rejlő rokonságuk révén, hanem a tartalmukat képező részletek egy némelyikének teljes azonossága miatt. Az *általában* divó *psychologiai* felfogás a társítások fundamentális törvényét az egyidőben és időben egymás után álló, a hasonló és az ellentétes érzések egymásra ható erejében kereste, tényleg azonban valahányszor csak jelen észlelés elmúlt észlelések emlékét ébreszti, ezen társítások kiindulási forrását mindig jelen és elmúlt érzések azonossága képezi. Az egymás mellettség és utániság, a hasonlóság és ellentétesség törvénye, mely a társítások genesisét akarná magyarázni, tulajdonképen csak a kész társítások külső formájára nézve áll helyet, akár csak, mintha a különféle fák fejlődési törvényeit kutatva nem a magvak és csirák különféleségéről beszélénk, hanem a kész fák különböző alakú lombkoronáiról. Hasonlóság és ellentétesség csak az abstractiókban léteznek, de azok még ott is csak relatív értékűek. A parancs és tilalom oly ellentéteknek látszanak, mint a plus és minus, azonban ezen antagonismus hasonlósággá, szinte azonossággá válik, a mint mindkét fogalomban csak az ember akaratán felül álló hatalom különböző beavatkozási módjait szemléljük.

Azonos részleteik révén nemcsak egy esemény emlékezete ébred fel, de azok egész sorozatáé. Minél több és minél külön-

félébb események emlékphotographiájában szerepelnek azonos tényezők azonos időbeli egymásutánban, annál erősebb társítási kapcsolat létesül közöttük, mely ezen összefüggéseket mint valami magasabb, vagy mélyebb törvényszerűség példáit mutatja az abstractióra hajlamos emberi elmének. Több különféle esemény azonos részleteinek törvényszerű összefüggéséből keletkezik az okozati viszony abstractiója. A törvényszerű relatiók ezen fölismerése eleinte csak meddő, legfeljebb arra teszi alkalmassá az embert, hogy complicált emlékezetei között könnyebben találja meg az azonosságokat, melyek criteriumát most már nem izolált érzések, hanem kész érzésassotiatiók képezvén, ezen utóbbiak magasabb értékét látjuk kifejezve, hogy az ember bennök a részleteikben annyira különböző események azonos lényegét látja. Az ok és okozatok fölismert correlatiója, mely eleinte a meddő észlelés kísérője, majd a mélyrehatóbb szemlélet bonczoló kése, később kilép passivitásából és az emberi cselekvés iránytűjévé válik. Ezerszer és ezerszer észlelve azt, hogy a talajba hullott mag egy új vegetatio csirája, és hogy egy bizonyos növény magvából hasonló növény fejlődik, keletkezett azon correlatio felismerése, mely a csiraképes mag és a belőle fejlődő növény között bizonyos viszonyok mellett fennáll. Később ezen törvényszerű correlatio példákban való kutatása a növények fejlődésének ismeretéhez vezetett. Már ezen legegységesebb ismeret is két dologra tette alkalmassá az embert: ha növényt látott, analog emlékeire támaszkodva képzelődéssel egészítette ki szemléletét és sejtette vagy tudta, akár csak maga látta volna, hogy ezen növény is. egy földre esett magból fejlődött. A másik dolog, hogy ha egy jól ismert magot látott a földre hullani, szemléletét analog emlékekkel kiegészítve előre látta képzetében a növényt, sőt annak fajtáját is, mely belőle fejlődni fog. Ezen felhozott példából láthatjuk, mint válik az okozati viszonyok ismerete által rendezett emlékezeti töke a képzelődés forrásává, mely nem észlelt dolgokat foltoz a múlt emlékei közé és képet fest a jövőről, mely még nem realitás, csak az lesz. Az ok és okozati viszonyok hiányos vagy félben maradt észlelésének segítségére jövő képzelődés teremtette meg az emberi okoskodás alapját: *a következtetést.*

A legelső következtetések csak az erejében bizakodó elme tornajátékai. Később az ember emlékei egy elemmel gazdagodtak, többé nemcsak elmúlt ok és okozati viszonyokra emlékezik, hanem elmúlt következtetésekre is. Ha ily következtetések a

jövő képét festették előre, úgy sokszor erre vonatkozó emlékeihez sorakozott később a megjósolt jövő reális képének emléke is, mely néha meghazudtolta sejtelmét, sokszor annak emléke helyes voltát próbával igazolta. Az ily beigazolt következtetések újabb következtetéseknel a jövő illusorius képét annyi hittel erősítette, hogy azok realitások erejével hatottak az emberre, és ha ezen biztosnak hitt következmények rá nézve hasznosaknak látszottak, úgy vágyódott utánuk és az eléjük torlódó akadályokat elhárítani igyekezett, ha pedig veszedelmeknek, akkor igyekezett útjokból elkerülni, vagy azok bekövetkezése elé akadályokat torlaszolni. Mint látjuk, az evolutio ezen fokán a következtetés már az öntudatos és előrelátó cselekvés legfontosabb rugója.

Ha most a jós erővel előre látott következményeket mérlegeljük, úgy azok az egyénre nézve részben indifferensek, részben javára, egészségére, életére nézve fontosak, és minél fontosabbak, annál hamarább válnak cselekvések rugóivá.

Az emberiség társas csoportosulása nem véletlenség. A legprimitívebb társas közösségek a fajfentartási ösztönből következtek, ez hozta össze a férfit és nőt, és a mint gyermekek születtek, azok mindaddig, míg életküzdelemre képesekké nem váltak, szüleik védszárnya alatt maradtak. Ezen legprimitívebb család a második és további generációkban már népesebb és kevesebb benne az összetartás biológiai kényszere, és ha mégis együtt maradtak, vagy elszéledve újból összetorlódtak, úgy ennek egyéb, külső okainak kell lennie. Ezen külső okok javarészből az életküzdelem erőviszonyaiban rejlenek, melyek a különféle érdekszövetségeket évszázadokon át együtt tartva és fejlesztve a mai társadalmi csoportosulások ágát vetették. A társadalmi alakulások történeti fejlődését, valamint a meglévők külső és belső törvényeit kutatni a szakszerű társadalom-tudomány feladata, azonban mindezeket concret viszonyokon és alakulásokon felülemelkedve alaptörvényeikre visszavezetni inkább képes a természettudós pszichologus.

Mindenféle társadalmi csoport összetartója az érdek. Az érdek maga a jelenben veti meg lábát, de célja mindig kedvezővé alakítani a jövőt. Pillanatnyi érdek és jövőre szóló érdekek állanak folytonos forrongásban : egyszer egymás mellett mint munkatársak, máskor egymással szemben mint ellenfelek. A természet három fegyverrel látja el az embert ezen érdekharczra, ezek a reflex, az ösztön és az okosság. A két első fegyver az emberi

nem veleszületett biológiai sajátossága, a harmadik fegyvert önmagának kell kovácsolnia. Syntheticus képessége alkalmassá tette, hogy a külső világ chaoticus impressioit lényegükre egyszerűsítve szemlélje és hogy ezen lényegek egymásra hatásait ismét törvényszerű alapformáira vezesse vissza. Az agy folyamatosan syntheticus munkájából úgyszólván számtani kényszerűséggel kellett az abstractionnak fejlődnie, mely képzetek, fogalmak alakulásában és okozati viszonyok megismerésében nyer kifejezést. Láttuk, hogyan képes az emlékezés tartalma magát a múlttól, fogamzási talajától emancipálni, hogy képzelődéssé erősbövedve kiegészítse az észlelés hiányait, láttuk azt is, miképp válik a jövőt előre festő képzelődés tettek mozgatójává. Egészítsük ki ezen vázlatot azzal, hogy az abstraháló képesség, mely maga sem áll másban, mint a világszemlélet egyszerűsítésében, társult a jelbeszélés és jelmegértés képességével, és hogy tulajdonképpen egyik a másikból folyva, közös fejlődésükben egymásnak köszönhetik létüket. Míg azonban az abstractio egyedül a syntheticus működés productuma, addig testvére, a jelbeszéd és jelmegértés már csak társadalmi talajon fejlődhetett és nem fogunk; csalódnunk, hogyha ezen evolutio mélyében erőket keresünk, melyek tulajdonképpen a társadalmi tömörülés kényszerítő rugói, és hogy a beszédfejlődés csak ezen társadalmi evolutio egyik phasisa. A mint a syntheticus képessége folytán szemléletéből képzeteket, fogalmakat és okozati viszonyokat sublimáló ember az életküzdelen erőviszonyainál fogva társadalmi életre lett kényszerítve, egyúttal ki kellett fejlődnie a beszédnek is. Ennyi és ennyi ember egyenileg különféle érdekei a mechanikai együtthatók és csak a minden érdek hatását kiegyenlítő és összegező eredményes egy társadalmi csoport közérdeke. A társadalmi csoportok evolutioja egymagában bizonyítja, hogy az ember az ellentétes érdekek ezen társadalmi kiegyenlítődése mellett többet nyer, mint veszít. Ilyen kiegyenlítődés másképp nem létesülhet, csak ha az ember meg tudja érteni körülötte élő társainak érdekeit és amazok az övéit. A társadalmi tömörülés természetyszerű fejlődési kényszerét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a kölcsönös érdekmegértés, melyet most mint a tömörülés postulatuma ismertünk meg, tulajdonképpen megelőzte a társadalmi alakulást és valójában annak első csirája. Az első társas csoportosulás a kölcsönös érdek megértéséből fejlődött, mert az érdek kiegyenlítés ránézve hasznosnak ígérkezett, később pedig hasznosnak bizonyult. Az első cselekvés, vagy önként fakadó gestus,

melyből egy másik ember megértette, hogy amaz mit akar, volt az első emberi beszéd, és az első alkalom, mikor két vagy több ember egymás cselekvési szándékait megértette és azokat együttesen kivihetőkné, külön-külön pedig kivihetetleneknek ismerte fel, volt az első társadalmi csoportosulás. Az első ily csoportosulások csak ad hoc egy bizonyos cél érdekében történtek és csak azon cél eléréséig maradtak életben, később pedig az érdektársakból talán ismét ellenségek lettek. Az ily ad hoc érdekszövetségekből annyi mégis megmaradt, hogy az ember megtanulta, hogy legalább is bizonyos célokat csak szövetségben tud elérni, ebből pedig az következett, hogy időnként egymást felkeresték. Minél gyakrabban érintkeztek, annál több alkalmuk volt társaik különféle szándékait megösmerni és a jelbeszéd és jelmegértés fejlődésével szaporodott az ad hoc tömörülések czélja is; a társadalmi tömörülés gyakrabban állott be, de azért ad hoc jellegét megőrizte, mert közben még mindig ellenségek maradtak.

Az evolutio ezen fokán a közös érdek és az ellentétes érdek harcza az embereket folyton hol összehozta, hol szétbontotta. Miután az emberi előrelátás mindig gyakrabban talált oly célokat, melyek csak szövetségben érhetőek el, ezért, hogy egymást könnyen találhassák meg, egymás közelségét keresték, lakhelyeik tömörültek. Azonban minél közelebb éltek egymáshoz, annál inkább kellett számot vetniök azon körülménnyel, hogy míg ezelőtt az egyén azon külön érdekei, melyek nem olvadtak össze közös érdekeikkel, rajok nézve közömbösek voltak, mostan majd mindig vagy más egyéni érdekeket, vagy a közérdeket sértik. Az ad hoc érdekszövetségek fejlődésével együtt növekedtek az egymás közelében élés veszedelmei, mert alkalom kínálkozott, hogy épen az erősebbek kivonják magukat a közös célra törő munka alól, és maguknak hódítsák azon előnyöket, melyeket a gyengébbek munkaszövetsége teremtett. A mások által biztosított előnyök bitorlása a közel lakás folytán napirendre került és csakhamar szembe kerültek már a bitorlók is, mint egymás érdekellenségei. Így fejlődött a közös célok cultusával a külön érdek erőbeli hatalma, a társadalom összetartó erejével együtt a bomlasztó erő, és ha mégis az összetartás győzött, úgy ennek más oka nem lehet, mint hogy nagyobbak voltak előnyei, mint , hátrányai. A kétirányú erők ezen tusájában kellett, hogy a győztes ártalmatlanná tegye a legyőzöttet, azonban erő hatás nélkül el nem enyészhetik, ezért szükségképen csak oly módon állhatott

be egyensúlyi helyzet, hogy az ellenséges különérdekek összeegyeztessenek a közös érdekekkel. Ilyen egyezkedés csak úgy lehetséges, ha a társadalom összes uralkodó erői dinamikai egyenértékeseik arányában szervezkednek. Az előnybitorlás, ezen leghatalmasabb bomlasztó tényező, kellett, hogy erejének arányában a közösen elért haszon nagyobb hányadában is részesüljön, de ezen hányad nem lehetett oly nagy, hogy az érte küzdő gyengébbek kevesebbet érjenek el, mintha minden társadalmi segítség nélkül izoláltan küzdöttek volna céljaikért. A közös munkának és a bitorlásnak erőegyezkedése különféle politikai egyensúlyi helyzeteket teremtett, melyek az együttthatók erőbeli ingadozásai miatt időnként forradalmak vagy, lassú átalakulások által megváltoznak.

Ezen egyensúlyi helyzetek és egyensúlyingadozások vizsgálata nem tartozik hozzánk, mi csak a bennök szerepelő komponenseket vizsgáljuk.

A közös munka és a bitorlás társadalmi erői az egyén körül korlátokat építettek, melyek egyéni céljaira törekvésért bizonyos kényszerekkel, bizonyos tilalmakkal megszorították. Ezen korlátokat a társadalom tagjának eleinte önmagának kellett felismernie, tapasztalataira és következtető képességére, egyszóval okosságára volt utalva, hogy annyi összetorlódó érdek harcában megtalálja az ő céljaihoz vezető utat. A mikor az előnybitorló hatalom minden egyén érdekeiből valamit a saját hasznára lenyesett, többé lehetetlen volt, hogy a cselekvési szabadság korlátai még mindig ennyire bizonytalanok maradjanak ; a politikai szervezkedéssel egy időben születtek az első emberi törvények, mint az általános érvényű cselekvési kényszerek és tilalmak hatalmi enuntiatíói. A politikai szervezetek fejlődésével a törvényalkotás is mind több és több oldalról szabta meg a társadalom tagjának cselekvését, és míg előbb, ha az okosságára utalt egyén megszegett valamely kényszert vagy tilalmat, úgy a társadalom által lett büntetve, mely túlerejével elgázolta vele ellentétes érdekét, mostan a törvényalkotó hatalom az, mely átvette a büntetés szerepét, ily módon biztosítva szabályainak erejét.

Mint látjuk, a társadalmi erők politikai szervezkedése úgy a törvényt, mint a büntetést hatalmi eszközökké tette, de épen ezért csak arra terjeszkedik kényszerszabályaival, a mi ezen gépezet működésére nézve hasznos vagy ártalmas, e mellett az egyén ránézve irrevelans életnyilvánításait és céltörekvéseit teljesen elhanyagolja.

Ilyen viszonyok mellett is megmarad minden egyénnek saját külön életküzdelleme közelebbi és távolabbi célokért, és azt ereje szerint elérheti vagy eltévesztheti, vagyis önmagában boldogul vagy bűnhődik. Az egyéni és a közös érdek sokszor ellenmondó sphaerái a társadalom tagját amphybia életre kényszerítették: lényének egyik fele pusztán önmagáé, másik fele azonban a politikai társadalom tagja. Ha nem is ütközik az egyén a társadalom törvényeibe, azért elbukhatik saját külön életküzdelmében, azonban ha ezen politikai törvények valamelyikét megszegte, úgy bűnhődése bizonyos.

Ezen vázlatból látható, hogy a társadalmak közös léte-czéljaiból fakadó hatalmi törvények nem elegendők valakinek boldogulását, javát, életét biztosítani és ebből érthető, hogy az évezredek óta fennálló társadalmi szervezetek mellett, melyek mindig csak a közérdeket istápoliták, de mostoha gyámjai voltak az egyéni érdekeknek, ki kellett fejlődnie egy olyan cultusnak, mely ez utóbbit vette védelme alá. Míg az ember a társadalom hatalmi törvényei által fel lett oldva az alól, hogy saját tapasztalataiból és következtetéseiből merítse közcélokra alkalmas cselekvéseit, mert egyszerűen igazodnia kellett ezen enunciált törvényekhez, az alatt egyéni boldogulása túlságosan ki lett volna szolgáltatva saját providentiájának, ha századok tapasztalataiból ki nem alakultak volna az egyéni boldogulás alap-törvényei is. Miután azonban a társadalmi együttélés folytán az egyén boldogulása csak akkor lehetett akadálytalan, ha cselekvései igazodtak a társadalmi közérdekekhez, ezért ezen utóbbi törvények csak olyanoknak alakulhattak, melyek az előbbiekkal nemcsak nem ellentétesek, hanem inkább a melyek azokat magukba foglalják, és azokat mintegy magasabb vagy emberibb szempontból jóváhagyják. A kétféle szabályok ezen viszonyából következik, hogy habár közülök az egyéni boldogulást gyámolítók nélkülözik a hatalmi jelleget, mégis magasabb eredetűeknek látszanak, mert amazok felett állanak, amazokat magukba foglalják. Hozzájárult éhez azon természetes fejlődés, hogy miután ezen törvények nélkülöztek minden reális hatalmi kényszert, de az egyéni boldogulásra amazoknál mégis fontosabbak (hisz amazokat magukba foglalják) és így inkább követendő is, hogy ezért a társadalmi szervezet mintájára valami hatalmi alapot kerestek és ezt meg is találták azon erőknél, melyek mint vis majorok a társadalmi erőknél hatalmasabbak. Az egyéni boldogulás törvényei lassanként a természeti erők hatalmára támasz-

kodtak, melyek az ő nagy arányaikkal úgy tűntek fel a gyenge ember előtt, mintha egy magasabb erőrendszer büntető és jutalmazó igazságszolgáltatását képviselnék.

Ezen pantheisticus világnézet az emberi szellem abstraháló és oknyomozó hajlama folytán természetes evolution ment át, melynek tetőpontja a monotheismus, azonban bármily alakban is megtartja kapcsolatát az ember egyéni boldogulását intéző törvényekkel, melyek ennél fogva magasabb, isteni eredetűeknek látszanak. Ezen a természet magasabb világréndjének hatalmára támaszkodó boldogulási törvények foglalata teszi ki az emberiség erkölcsszabályait, melyek a társadalmi törvényeknél magasabb hatalmat magasabb eredettel *magyarázzák*. Az erkölcs magasabb eredetének hite, mely valójában csak tetszetős indokolása a társadalom, az egyén és a külső világ erőviszonylataiból kényszerűen fejlődő boldogulási törvényeknek, ezeket nagyobb részt ugyanezen hit kultusainak, a vallásoknak alapjára helyezte. A vallások evolutiojával az emberi erkölcstörvények nemcsak hozzáférhetőbbekké váltak mindenki *számára*, de a társadalmi törvények mintájára — ha nem is a valóságban — de a hitben hatalmi alapot nyertek.

Az emberi társadalom, melyet közös érdekek fűznek össze, ezen érdekek védelmére önmaga teremtette a törvényeket, az egyéni boldogulás védelmére pedig ép oly természetes módon kellett az erkölcsszabályoknak alakulniok.

Társadalmi törvény és emberi erkölcs egyaránt a társaival élő ember okosságából, tudatos érdekeiből fejlődtek.

Dr. Hajós Lajos,
egyetemi tanársegéd.